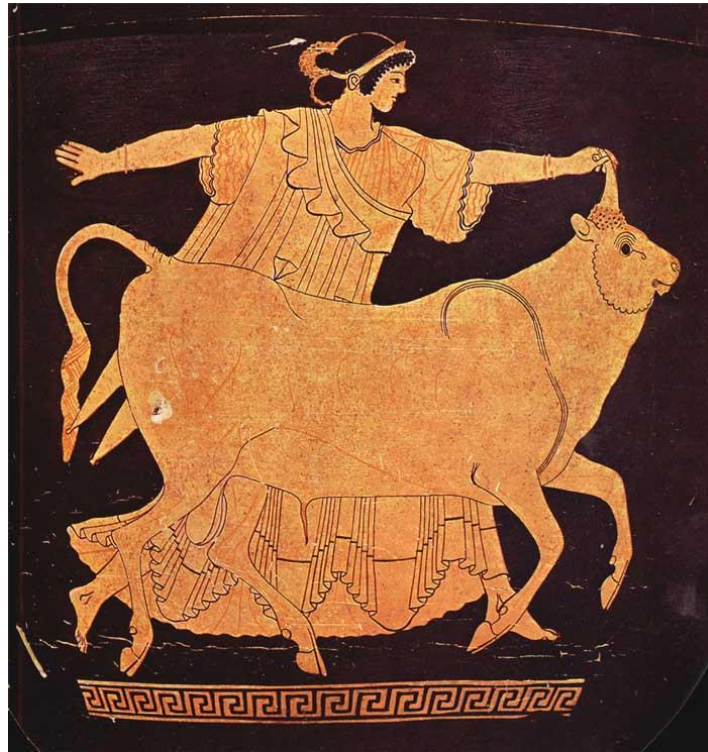


Zsinka László

Európa földrajzi fogalma a klasszikus antikvitásban



Európé elrablása

Az „Európa” szó használata először az ógörög nyelvben figyelhető meg. A mítosz szerint Európe Agénor föníciai király és Télephassa leánya volt. Amikor a fiatal királylány a tengerparton játszadozott, megtetszett Zeusznak, aki szelíd bikává változott, és a gyönyörű leányt a tengeren át magával vitte Kréta szigetére. Európe három fiút szült a görög főistennek: Szarpédont, Rhadamanthüsz és Minósz. A mondai hagyomány úgy tudja, hogy Minósz építtette fel Daidalossal a krétai labirintust az embertestű bikafejű szörnyeteg Minótaurusz számára, és a sziget mitikus királyaként uralkodott. A görögök szerint Minósz nagy törvényhozó volt, majd fivérével Radamanthüsszel együtt az Alvilág bírja lett.

Később Agénor király kérésére fia, Kadmosz elindult a Zeus által elcsábított testvére, Európe megkeresésére. Ő alapította meg a delphoi jóshely tanácsa alapján Kadmeiát, a közép-görögországi Thébai városának elődjét a későbbi fellegrvár helyén. Thébai kör alakú akropoliszát a delphoi Püthia jósszavaira hallgatva azon a helyen jelölte ki, ahol egy tehén először megpihent útja során. Kadmosz itt megölt egy hatalmas sárkánykígyót, és Pallasz Athéné tanácsára elvetette fogait, amiből harcosok keltek ki és gyilkolni kezdték egymást. Amikor már csak öt maradt belőlük életben, Athéné meg-

Részlet a szerző *Az európai civilizáció születése. II. A klasszikus antikvitás* című megjelenés alatt álló könyvéből.

parancsolta nekik, hogy engedelmeskedjenek Kadmosznak. Segítségükkel építette fel a hétkapujú Thébait. Társaiból a monda szerint a thébai nemesség ősei lettek. Hősi tettei és fordulatos élete mellett Kadmosz éppúgy kultúrhérosz volt, mint a törvényadó Minósz király. A görög hagyomány neki tulajdonította, hogy a föníciai hangjelölő ábécé eljutott Görögországba.

A Minószról és Kadmoszról szóló történetekben mitikus és történeti elemek sajátos módon keverednek egymással. Máig kérdéses, hogy Kréta szigetének legendás uralkodója történeti személynek tekinthető-e, vagy inkább méltóságnévéről van szó, amit valamennyi krétai király viselt. Az ókortudomány a Kr.e. 2. évezredben virágzó krétai civilizációt a görög történelem előzményének tartja, amit a sziget mondai királyáról minósz kultúrájának nevezett el a régészet. A történész számára a Föníciából elrabolt Európé mítosza a nagy múltú délnyugat-ázsiai civilizációk európai kontinens felé kiterjedő hatásainak szimbolikus kifejezése is lehet. A legendás Minósz király civilizatórikus szerepe a krétai kultúra Európa és a Közel-Kelet közötti közvetítő szerepére is utal a görög történeti tudatban. Hasonlóan mutatja be a görögök ókori Kelettel szembeni kulturális befogadó szerepét Kadmosz története a föníciai ábécé Hellaszba érkezéséről.

Európa etimológiája

A görög mitológia történetei évszázadok óta hozzátartoznak a klasszikus műveltséghez, mégis az „Európa” szó etimológiája meglehetősen bizonytalan. A szó eredeti jelentéséről többféle elképzelés alakult ki. Az egyik feltételezés szerint a görög „eurus” – tágas, messzi – és „ops” – szem, arc, ábrázat – szavakra vezethető vissza. Eszerint „Zeusz euruopé” azt jelentette, hogy „Zeusz messzire lát”. A szóösszetétel nőnemű alakja szép tekintetű vagy szép arcú asszonyra utalt. A másik magyarázat alapján az „Európa” és az „Ázsia” szavak egyaránt a mezopotámiai akkád nyelvből kerültek át az ógörögbe. Akkádul az „erebu” azt jelenti, hogy lenyugszik, míg az „asu” szó fordítása úgy szól, hogy felkel. Az előbbi arra az égtájra vonatkozik, ahol a nap lenyugszik – ebből alakult ki „Európa” –, míg az utóbbi arra a vidékre, ahol a nap felkel – ez az „Ázsia” szó eredetének etimológiai magyarázatául szolgálhat. Elgondolkodtató, hogy Európa és Ázsia etimológiája a napnyugat és a napkelet szembeállításából vezethető le. A „Nyugat” és a „Kelet” közötti fejlődésbeli eltérések később az európai historiográfia egyik legszívósabb közhelyét alkották. Ezek a magyarázatok azonban inkább csak bizonytalan feltételezésnek tekinthetők.

Európa fogalmának kialakulása az ókori görög történelem korai századaiban

A görög történelem kezdetén a Kr.e. 8. században Homérosz még nem használta az „Európa” szót, de valamivel később – Kr.e. 700 körül – Hésziódosz költészetében már találkozunk vele. Hésziódosz kortársa volt a *Himnusz a püthiai Apollóhoz* ismeretlen szerzője, akinél Európa már nem az ismert mitológiai nőalak nevéként szerepelt, hanem egy földrajzi terület elnevezésére szolgált. Először csak a görög szárazföld északi részét és Thrákiát értették alatta, meg az Égei-tenger szigeteit, s a Peloponnészoszi-félszigetet még nem foglalta magába. A görögök földrajzi ismeretei a Kr.e. 8. században kezdődő nagy gyarmatosítással egyre jobban kitágultak. Fokozatosan felismerték, hogy

a Földközi-tenger Kis-Ázsiától a Gibraltárig vezető tengeri útjai Európa déli partjai mellett haladnak el. A Kr.e. 6. századtól a jónok Európa földrajzi megnevezését már a Mediterráneumtól északra található összes területre kiterjesztették.

A Kr.e. 5. században Hérodotosz, a „történetírás atyja” úgy fogalmazott, hogy a görögök szemében a lakott világ három nagy területre oszlik: Európára, Ázsiára és Afrikára. Európa határának a Tanaisz (Don) folyót tartották. Később a folyóknak, mint kontinenseket elválasztó határvonalaknak nem tulajdonítottak akkora jelentőséget, hanem úgy vélték, hogy Európa és Ázsia határát az Azovi-tenger és az Északi-tenger között húzódó összekötő vonal képezi. Ezért Európa az ókori ember számára kisebb területet jelentett, mint a Volger német földrajztudós által meghatározott 19. századi földrajzi szemlélet szerint, amely azt sugallta, hogy a kontinens határait az Urál hegység alkotja.

A föníciaiak és a görögök utazásainak köszönhetően a Földközi-tenger nyugati medencéjének partvidéke egyre ismertebbé vált a Kr.e. 8–5. században. A hagyomány szerint Kr.e. 814-ben a föníciaiak megalapították Karthágót a mai Tunézia területén. Ez a tény a keleti Mediterráneum mozgékony hajósnépének egyre erősödő nyugati irányú érdeklődését jelezte. A föníciaiak az Atlanti-óceánra is eljutottak, amikor II. Nékó fáraó megbízásából megkísérelték Afrika megkerülését. Hérodotosz tudósítása szerint a föníciai expedíció a Vörös-tenger felől indulva a Jóreménység-fok megkerülésével érkezett a Földközi-tengerre. Ellenkező irányba haladtak a Karthágóból kiinduló pún hajósok, akik kihajóztak a Gibraltáron. A Kr.e. 5. század közepén Hanno expedíciója Afrika partjai mentén elérte a Guineai-öbölt, míg mások eljutottak a britanniai „ónszigetekre”.

A hellenisztikus és a római földrajztudomány

A föníciaiakat görög utazók követték, akik közül a legnevezetesebb Pütheász volt a Kr.e. 4. század második felében. A hellenisztikus kor elején élt görög hajós Kr.e. 325 körül eljutott az északi sarkkörig, és *Az óceánról* írott munkájában foglalta össze tapasztalatait. Ez a mű azonban elveszett, ezért csak más ókori szerzők munkáiból tudunk következtetni a benne foglaltakra. Pütheász állításainak igazságértékét már az antikvitásban is sokan kétségbe vonták. Bizonyosnak tűnik, hogy expedíciója során Pütheász végighajózott Hispania, Gallia és Britannia atlanti-óceáni partjai mentén, tudósított a mediterrán világ által kedvelt borostyánkővek előfordulási helyéről az Északi-tengeren, és eljutott a sarkvidéki „nyári éjszakák” vidékéig. Így a hellenisztikus kori görögség fokozatosan megismerkedett Európa nyugati és északi partjaival, de eredményeik csak akkor váltak közzismertté, amikor a rómaiak a keresztény időszámítás kezdete körül meghódították és látókörukbe vonták Galliát, majd Britanniát.

A görög-római világ Európa nyugati partvidékéről viszonylag pontos ismeretekkel rendelkezett. Ezzel szemben a kelet-európai síkságot és Észak-Európát illetően jóval hézagosabb tudásról beszélhetünk. Krisztus születése előtt néhány évvel a Rómában élő neves görög földrajztudós, Sztrabón *Geógraphika* című munkájában áttekintette az antik világ földrajzát, de alig voltak információi Skandináviáról és a Don folyón túli kelet-európai területekről. Szintén hiányosak voltak a római császárkor elején élt idősebb Plinius ismeretei. Plinius a kelet-európai térséget csodás lényekkel népesítette be. Egy északon élő boldog népről is írt, ez utóbbi valószínűleg ősi mitikus

elképzeléseket – az aranykor mítoszát – tükrözte. Klaudiosz Ptolemaiosz – a Kr.u. 2. században – már pontosabban jellemezte Európa északi felét. Mégis az antik földrajztudomány csúcspontját képviselő Ptolemaiosz is önálló szigetnek gondolta Skandináviát. Európa északkeleti felének alaposabb megismerésére csak néhány évszázaddal később, a kora középkorban került sor.

Európa, Ázsia és Afrika

A görög-római antikvitásban alakult ki az Óvilágot alkotó három nagy kontinens képe. A görögök először csak Európát és Ázsiát különböztették meg egymástól, az utóbbihoz sorolták Egyiptomot és a földrajzi látókörükbe tartozó észak-afrikai területeket. Később Afrikát már önálló kontinensként kezelték és hol a Nílust, hol pedig a Vörös-tengert tartották Ázsia és Afrika határának. A Kr.e. 5. században Hérodotoszsal végérvényesen kialakult az a földrajzi hagyomány, amely a görögök által ismert lakott világot három kontinensre, Európára, Ázsiára és Afrikára osztotta. Ezt a szemléletet vitte tovább Sztrabón és az idősebb Plinius is. Európa mindkét ókori tudós gondolatmenetében úgy jelent meg, mint az a kontinens, amely a leginkább alkalmas kiemelkedő emberek és kormányzati rendszerek létrehozására, valamint más népek meghódítására. Sztrabón és az idősebb Plinius számára a Földközi-tenger egészét magába foglaló római birodalom megkérdőjelezhetetlen valóság volt. A görög történelem kezdeteire visszanyúló Minosz és Kadmosz mítosza még a nagy ázsiai civilizációk évezredes kulturális fölényére utalt, de a római császárkor földrajztudósainak Európa-fogalma már a „pax Romana” civilizációs és államszervező teljesítményeinek az elismerését tükrözte.

Bibliográfia:

- Antik Lexikon* (1993): Corvina, Budapest
- Brugmans, Hendrik (1965): *L'idée européenne*, De Tempel, Bruges
- Cary, Max – Warmington, Eric (1963): *The Ancient Explorers*, Penguin Books, London
- Duroselle, Jean-Baptiste (1965): *L'idée d'Europe dans l'histoire*, Denoel, Párizs
- Duroselle, Jean-Baptiste (é.n.): *Európa népeinek története*, Officina Nova, Budapest
- Hay, Denys (1957): *Europe. The Emergence of an Idea*, Edinburgh University Press, Edinburgh
- Heater, Derek B. (1992): *The Idea of European Unity*, Leicester University Press, Leicester-London
- Pagden, Anthony (szerk.) (2002): *The Idea of Europe*, Cambridge University Press
- Reynold, Gonzague de (1941): *Qu'est-ce que l'Europe?* Éditions de la Librairie de l'Université, Fribourg
- Reynold, Gonzague de (1944-57): *La Formation de l'Europe*, I-VII. LUF-Plon, Fribourg-Párizs
- Rougemont, Denis (1966): *The Idea of Europe*, Macmillan, London
- Thompson J. Oliver (1948): *History of Ancient Geography*, Cambridge University Press, Cambridge